

Coperta de I. OPRIȘAN

Coperta I: Vasile Lupu. Portret. Pictură murală. Trei Ierarhi, Iași, 1642.

Coperta IV: Familia Brâncoveanu. Tabloul ctitorilor. Pictură murală. Mănăstirea Hurezi, 1694.

Supracoperta I: Matei Basarab Voievod. Pictură murală. Mănăstirea Arnota, 1644.

Supracoperta IV: Harta statelor europene ale Imperiului Otoman, 1655.

Editura SAECULUM I.O.
ISBN 978-973-642-322-2
ISBN 978-973-642-330-7

© Toate drepturile pentru această ediție sunt rezervate
Editurii SAECULUM I.O.

A.D. XENOPOL

ISTORIA ROMÂNILOR DIN DACIA TRAIANĂ

Vol. IV

ISTORIA MODERNĂ. PARTEA I
(de la Matei Basarab și Vasile Lupu până la Fanarioți)

Ediție îngrijită și prefață de
I. Oprișan

Editura SAECULUM I.O.
București 2018

matice ale lui Sevastos tipărite după moartea lui în 1703, *Viețile paralele* ale lui Plutarc, 1704, *Tomul bucuriei*, 1705 etc.¹

Antim Ivireanul fiind însă originar din Georgia, se îngrijește după ajungerea lui în scaunul mitropolitan a lăți creștinismul și în patria lui. El trimite în Caucaz pe ucenicul său cel mai de frunte, Mihail Stefanovici Transilvăneanul, care pune să se tipărească acolo *Biblia* în limba georgică în anul 1711. La sfârșitul ei se citește următorul epilog în limba română scrisă cu caractere georgice:

„Precum cei străini doresc moșia să-și vadă când sunt într-altă țară de nu pot să șază, și ca cei ce pe mare bătuți de furtună, roagă pe Dumnezeu de liniște bună; așa și tipograful de cărți sfârșire, laudă ne-ncetată dau și mulțămire“².

Față cu o activitate atât de însemnată literară pe tărâmul grecismului și în care numai prin excepție se mai întâlnește câte o tipăritură slavonă, este învederat că slavonismul trebuia să se piardă aproape cu totul. De aceea lucru caracteristic pentru triumful culturai grecești, pe când până atunci traducerile se făceau numai din limba slavonă, de la Matei Basarab și Vasile Lupu înainte ele se fac exclusiv numai din acea grecească, limbă străină care capătă precumpănirea culturală de la jumătatea veacului al XVII-lea înainte și care devine în curând limba curței, a bisericilor avute și a societății înalte și mai cultivate. Când vin Fanarioții, ei nu au decât de clădit mai departe pe o temelie așternută lor încă de domniile ce fusese mai înainte.

SFÂRȘIT

1. Patriarhul Dosoftei, autorul cărții *Τόμος ἀγαπής*, cere iertare de la cetitori pentru greșelile ce ar întâmpina „fiindcă zețarul ar fi de altă limbă“, Erbiceanu în *Revista teologică*, IV, p. 143. Nu putem însă admite împreună cu dl Picot, *I.c.*, că nici Antim nu știa arăpește.

2. Picot, *loc. cit.*

Cuprins

Spre profunzimirile „discursului“ istoric (I. OPRÎȘAN) . . . 7

CAPUL I

MATEI BASARAB ȘI VASILE LUPU. 1633-1654

I. Istoria politică și culturală a țărilor române sub Matei Basarab și Vasile Lupu. 1633-1654	16
1. Înfrâurirea grecească	16
2. Luptele între Matei Basarab și Vasile Lupu (Întâiul rând 1637-1640)	29
3. Perioada de liniște 1640-1652	37
4. Ultimele lupte între Vasile Lupu și Matei Basarab	54
5. Introducerea limbii române în Biserică	66
II. Așezămintele juridice	86
1. Obiceiul pământului. Fondul dreptului	86
2. Obiceiul pământului. Procedura	111
3. Breslele	143
4. Legislația lui Matei Basarab și Vasile Lupu	152

CAPUL II

ISTORIA MUNTENIEI ȘI MOLDOVEI DE LA MATEI BASARAB ȘI VASILE LUPU PÂNĂ LA CONSTANTIN BRÂNCOVEANU. 1654-1689

I. Muntenia de la moartea lui Matei Basarab până la Constantin Brâncoveanu. 1654-1689	166
1. Constantin Șarban	166
2. Mihnea al III-lea și Ghiculeștii	179
3. Cantacuzinii și luptele contra grecilor	209

II. Istoria Moldovei de la detronarea lui Vasile Lupu până la Constantin Duca. 1653-1693 244

1. Ștefan Gheorghe 244
2. De la Gheorghe Ghica la a doua domnie a lui Gheorghe Duca 261
3. Moldova în timpul războiului turco-polon 277
4. De la Antonie Ruset la Constantin Cantemir 291
5. Constantin Cantemir 304

CAPUL III

ȚĂRILE ROMÂNE ÎN TIMPUL DOMNIEI LUI BRÂNCOVEANU. 1689-1714

I. Muntenia sub Constantin Brâncoveanu. 1689-1714 . 320

1. Brâncoveanu partizan al turcilor 320
2. Brâncoveanu înclină către politica germană 331
3. Brâncoveanu, prieten al ambelor împărății 341
4. Pacea de la Karlowitz 350
5. Brâncoveanu și răscoala lui Racoți 368
6. Brâncoveanu și rușii 378

II. Istoria Moldovei de la Constantin Duca până la fanarioți. 1693-1711 397

1. De la Constantin Duca la Mihai Racoviță 1693-1703 397
2. De la Mihai Racoviță la Dimitrie Cantemir. 408
3. Dimitrie Cantemir. 1711 425
4. Românii și rușii 446

CAPUL IV

FENOMENE GENERALE ALE VIETȚII ROMÂNEȘTI DE LA MATEI BASARAB ȘI VASILE LUPU PÂNĂ LA FANARIOȚI

I. Starea politică, economică și culturală 458

1. Starea politică 458
2. Starea economică 466
3. Cultura, moravuri, obiceiuri 485

II. Mișcarea literară 493

1. Cronicari și scriitori religioși în Moldova 493
2. Scriitori erudiți. 510
3. Scriitori munteni 525
4. Cultura grecească 542

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
XENOPOL, ALEXANDRU DIMITRIE
 Istoria românilor din Dacia Traiană / A.D. Xenopol ; ed. îngrijită și pref. de I. Opreșan. - Ed. a 5-a, reviz.. - București : Saeculum I.O., 2013-
 8 vol.
 ISBN 978-973-642-322-2
Vol. 4. Partea 1. : Istoria modernă (de la Matei Basarab și Vasile Lupu până la Fanarioți). - 2018. - ISBN 978-973-642-330-7
 I. Opreșan, Ionel (ed. șt., pref.)
 94

Respect pentru oameni și cărți

Țările Române ar fi dorit să păstreze neutralitatea în mijlocul mișcărilor dușmănești ce se neingea[u] la marginea lor.

Însă, această posibilitate era exclusă de experiența și cunoștințele istorice și geografice ale țării.

Și-așa, în timp ce țările române erau în poziție de neutralitate față de războiul turco-polonez, în Moldova și în Muntenia se pregăteau războaie.

În Moldova, războiul se pregătise încă din anul 1631, când Ștefan cel Mare murise și tronul era ocupat de Petru Șchișcu.

În Muntenia, războiul se pregătise încă din anul 1632, când Ștefan cel Mare murise și tronul era ocupat de Matei Basarab.

În România, războiul se pregătise încă din anul 1633, când Ștefan cel Mare murise și tronul era ocupat de Matei Basarab.

În România, războiul se pregătise încă din anul 1633, când Ștefan cel Mare murise și tronul era ocupat de Matei Basarab.

În România, războiul se pregătise încă din anul 1633, când Ștefan cel Mare murise și tronul era ocupat de Matei Basarab.

În România, războiul se pregătise încă din anul 1633, când Ștefan cel Mare murise și tronul era ocupat de Matei Basarab.

În România, războiul se pregătise încă din anul 1633, când Ștefan cel Mare murise și tronul era ocupat de Matei Basarab.

În România, războiul se pregătise încă din anul 1633, când Ștefan cel Mare murise și tronul era ocupat de Matei Basarab.

I. OPRÎȘAN

poporație ar părăsi cu grămadă țara și s-ar așeza aiurea, atâtă le este de neaferit jugul cel tiranic al grecilor”.

Turcii se temeau ca exemplul dat de muntenii cu răscoala lor în contra grecilor să nu fie imitat și de moldovenii, teamă ce se îndeplinește puțin timp după aceasta prin răscoala condusă de Vasile Lupu contra lui Alexandru Apădăruș și a grecilor săi. Urmand

CAPUL I

MATEI BASARAB ȘI VASILE LUPU

1633-1654

În anul 1633, după ce a învins pe Moise Movilă, în expediția făcută, însă, de Abaza pașa contra polonilor, moldovenii înșală pe țărca, iar muntenii stau slab la luptă, pentru care Moise Movilă este scos, iar Matei Basarab scapă de pericol punându-și

trebă, la cale prin bătăi la pașa conducător al războiului. În locul lui Moise Movilă, în Moldova, după moartea lui Vasile Lupu, tot prin mijlocirea lui Abaza pașa. Pe când Matei Basarab ajunge în

caun la București în 10 martie 1633, Vasile Lupu ocupă tronul Moldovei după mai 1634, când îl părăsește Movilă. Și moldo-

veniții se împărțeau în două părți: o parte care se alinau la turci și o parte care se alinau la poloni. În anul 1634, Matei Basarab ajunge în țara sa și începe să organizeze războiul împotriva turcilor.

În anul 1634, Matei Basarab ajunge în țara sa și începe să organizeze războiul împotriva turcilor.

În anul 1634, Matei Basarab ajunge în țara sa și începe să organizeze războiul împotriva turcilor.

În anul 1634, Matei Basarab ajunge în țara sa și începe să organizeze războiul împotriva turcilor.

În anul 1634, Matei Basarab ajunge în țara sa și începe să organizeze războiul împotriva turcilor.

În anul 1634, Matei Basarab ajunge în țara sa și începe să organizeze războiul împotriva turcilor.

I

ISTORIA POLITICĂ ȘI CULTURALĂ
A ȚĂRILOR ROMÂNE SUB MATEI BASARAB ȘI VASILE LUPU
1633-1654

1. Învrâurirea grecească

Atât Matei Basarab cât și Vasile Lupu se suie în scaunele țărilor române în urma unei mișcări naționale făcută de boieri și de popor în contra grecilor, dându-se ambii drept capii acelei răzmerițe îndreptată împotriva elementului străin. Am văzut pe Matei Basarab luptând în contra partidei grecești ce se refugiase în lagărul lui Radu Iliăș, și când Matei ajunge la Constantinopol, am văzut cum grecii înscenează în contra lui acea jăluire teatrală, prin care caută a-l compromite în ochii turcilor. Boierii din Muntenia, partizanii lui Matei, crezând că, într-adevăr, s-a sfârșit cu predominarea grecilor în țară, se bucură foarte mult de izbutirea lui la Constantinopol și declară că „dacă Poarta ar vroi să mai rânduiască în Valahia de acolo înainte pe vreun grec din acei ce trăiesc în Țara Turcească (pe Radul ce au fost numit odată domn sau altul din aceeași stirpe)¹, nu numai ei, boierii, dar chiar și întreaga

1. Radu era privit ca grec din cauza tatălui său Alexandru Coconul, fiul, născut în părțile grecești, al lui Radu Mihnea.

poporație ar părăsi cu grămada țara și s-ar așeza aiure, atâta le este de nesuferit jugul cel tiranic al grecilor”¹.

Turcii se temeau ca exemplul dat de munteni cu răscoala lor în contra grecilor să nu fie imitat și de moldoveni; teamă ce se îndeplinește puțin timp după aceasta prin răscoala condusă de Vasile Lupu contra lui Alexandru Coconul și a grecilor săi. Urmând înaintea politica ei de favor[iz]are pe cât se putea a elementului grecesc, Poarta nu voiește să numească pe Lupu în tronul Moldovei, după cum refuzase la început să rânduiască pe Matei Basarab în Muntenia, și trimite ca domn în Moldova pe Moise Movilă. În expediția făcută, însă, de Abaza pașa contra polonilor, moldovenii înșală pe turci, iar muntenii stau slab la luptă, pentru care Moise Movilă este scos, iar Matei Basarab scapă de pericol punându-și trebile la cale prin bani la pașa conducător al războiului. În locul lui Moise Movilă se pune în Moldova domn Vasile Lupu, tot prin mijlocirea lui Abaza pașa. Pe când Matei Basarab ajunge în scaun la București în 10 martie 1633, Vasile Lupu ocupă tronul Moldovei după mai 1634, când îl părăsește Movilă². Și moldovenii după răscoala contra lui Alexandru Coconul și măcelărirea grecilor, „făgăduesc Porții ascultarea lor și plata exactă a tributului, dacă nu se va mai numi la domnia țării lor pe nici un grec”³.

Este deci învederat că răscoala românilor din ambele țări luase de astă dată un caracter mai ascuțit și că izbutise a alunga pe domniii greci și pe înconjurimea lor din țările române, și a încredința ocârmuirea unor domni de la care erau în drept să se aștepte că vor urma purtarea aceea prin care dânșii își câștigase simpatiile poporului.

1. Rudolf Schmidt amb[asadorul] germ[an] c[ătre] împăratul, 1 febr[uarie] 1633, în Eudoxius von Hurmuzaki, *Fragmente zur Geschichte der Rumänen*, III, p. 94.
2. Anon[imul] rom[ănesc], în Mag[azin] ist[oric pentru Dacia], IV, p. 318. Pietro Foscarini către doge, în *Doc[umente]*, col[ecția] Hurm[uzaki], IV, 2, p. 477
3. [Rudolf] Schmidt c[ătre] împ[ărat], 18 mai 1633, în Hurmuzaki, *Fragmente*, III, p. 95.

Respect Matei Basarab însă, și mai cu samă, Vasile Lupu se slujise de mișcarea națională, în fruntea căreia se pusese, numai spre a-și desc[hi]de porțile domniei. Căci dacă aceasta putea fi dobândită pentru un moment prin combaterea grecilor, păstrată nu putea fi ea în nici un chip fără sprijinul lor cel atotputernic în Constantinopol. De aceea vedem în curând pe ambii domni români părăsind politica dușmană grecilor, patronată de ei pentru a ajunge în scaune, și îndrumând pe aceea urmată și de predecesorii lor, de a se pune bine cu elementul ce predomină cu atât mai puternic pe turci, cu cât dânșii se coborau pe povârnișul decăderii.

O întoarcere a lui Matei către acest element se vede întâi pe calea religioasă, când, în timpul celor trei ani de liniște ce trecură de la suirea lui în scaun până la începutul dușmăniilor cu Vasile Lupu (1634-1637), el miluiește cu mai multe daruri mănăstirile grecești din Ierusalim și din Sfântul Munte. Curând, însă, el se pleacă iar cu totul, către greci. „Și au venit, spune cronica, cu dânsul pribegii, românii și grecii, care au fost boieri mari și tuturor bine au făcut și încă pe unii i-au și boierit”¹.

Documentul lui Matei din 1639, prin care reia din mâinile grecilor mai multe mănăstiri, a fost până acuma interpretat într-un sens prea patriotic, așa că făcea din Matei Basarab, și după urcarea lui în scaun, un reprezentant al românismului și un prigonitor al grecilor. Iată care este cuprinsul și înțelesul acestui document, redus la adevăratele lui proporții. Domnul începe prin a aminti mișcarea națională care-l adusese la domnie, spunând apoi că „vroidn a restatornici în scaun același neam bășărăbesc, spre gonirea din țară a străinilor și spre adunarea moșnenilor, adusu-și-au aminte de noi și ne-au adus din țări străine, unde eram goniți și pribegi de răul străinilor, și ne aleseră la domnie”. După o asemenea introducere, nu prea favorabilă străinilor celor miluiți de el cu boierii cu câțva timp mai înainte, domnul arată cum „călugării străini au supus mai multe mănăstiri ca metoace dajnice altor mănăstiri din țara grecească și de la Sfânta Gora, făcându-le

1. Anon[imul] rom[ânesc], în Mag[azin] istoric pentru Dacia], IV, p. 321. Căpitanul, *ibidem*, I. p. 292.

hrisoave de închinăciune fără de știrea sfatului și fără de voia soborului. Drept aceea – încheie documentul – noi, Matei Voievod, am tocmit cum acele sfinte lavre domnești, care le-au închinat acei domni și vlădici străini pentru mită și fără voia nimului [sic!] și anume (urmează numele a 23 de mănăstiri din cele mai frumoase ale Țării Muntenești) să fie în pace de călugării străini și să aibă a fi pe sama țarei, cum au fost din veac; însă, alegând afară acele mănăstiri, măcar domnești, măcar boierești, care singuri ctitorii lor le-au închinat și le-au supus metoace, acele să fie supuse și stătătoare călugărilor străini”¹.

Acest hrisov nu trebuie luat ca o măsură de prigonire a călugărilor greci, căci vedem că domnul le recunoaște drepturile asupra mănăstirilor regulat închinat. El țintește numai cât a lovi abuzul, a scoate pe călugării străini din mănăstirile a căror stăpânire o uzurpase fără nici un drept și de care nu puteau să se tânguiască că ar fi deposedați. Că Matei Basarab nu apucase o atare hotărâre decât silit, se vede de pe aceea că, o dată cu măsura luată în contra abuzurilor călugărilor greci, el însuși caută să-i împace făcând mai multe danii mănăstirilor din Răsărit. El era, însă, ținut prin poziția lui față cu partida națională să lovească măcar cu dreptatea în mână pe elementul grecesc, care se întorsese, așa de curând după întronarea lui, la putere și înrăuire în Țara Muntenească.

Matei Basarab caută, la început, să păstreze o cumpănă între partida națională și cea grecească. De una avea nevoie în țară spre a domni în liniște și a nu provoca pări către turci; cealaltă putea să-l sprijinească sau să-l sape în Constantinopol, după cum era să-i fie purtarea față cu dânsa în Muntenia. Cât de curând avu dânsul nevoie de sprijinul ei în capitala împărăției se vede de pe aceea că, în 1637, el face să se taie nasul unui pretendent, *Leon Stridie*, care oferea un mai mare haraci pentru domnia Munteniei. Acest Leon Stridie nu este decât Leon Tomșa, deoarece se spune că el mai fusese o dată domn în Valahia, și alt domnitor cu numele de Leon nu întâlnim în această țară.

1. *Uricariul* V, pp. 317-336. Numele mănăstirilor au fost reproduse în vol. III, p. 455.

Respectiv Turcii au nerușinarea de a înscena următoarea comedie cu prilejul ciuntirii bietului pretendent: i se taie nasul și urechile și cu o beșică în cap, în loc de turban, este plimbat pe un asin prin străzile Constantinopolei, precedat de un strigător care rostea că astfel se întâmplă aceluia care, pentru a dobândi principatul, cearcă să corumpă pe cei mari din ocârmuire. Și cu toate acestea, pentru a da această lecțiune de morală, cei mari fuseseră cumpărați de Matei Basarab cu 3000 de reali, sumă mică, potrivită cu valoarea păcătosului pretendent. Mai nostim este încă că ei fac bani și cu nasul sârmanului Leon, pe care-l vând agenților domnului muntean, care se grăbesc a-i trimite semnul dizgrației rivalului său¹.

Deși Matei avea nevoie de sprijinul grecilor în Constantinopol, pentru a se apăra contra pretendenților la începutul domniei sale, este nevoit a nu se prea da cu totul în apele lor, întrucât trebuia să se ferească de a jigni partida națională, care, la urcarea lui în scaun, „mulțămise lui Dumnezeu de domn bun și milostiv, că au izbăvit țara de răii și vrăjmașii greci”². De aceea un document contemporan ne spune că „Matei avea la Constantinopol între greci puțini aderenți; mai toți țin cu Lupu; are, însă, câțiva turci care slujesc și lui Lupu, Dumnezeu știe căruia mai bine”³.

Cu cât, însă, sporeau nevoile lui Matei Basarab și mai ales acele bănești față cu nesățioasa lăcomie a turcilor, cu atâta domnul se apleca tot mai mult, chiar în țară, către elementul răpitor și jăfuitor al grecilor. În 1652 vistiernicul de atunci, Stroia [Lurdeanu], este arătat ca prins cu furt din banii vistieriei, săvârșit de el în unire cu Radu din Fărcașa al doilea vistier și cu cămărașul Tudor. Un document al timpului arată că s-ar fi găsit într-o zi o ladă din vistierie, de cele pecetluite cu pecetea domnească, spartă și lip-

1. Aloisio Contarini către doge, 29 august 1637, *Doc[umente]*, col[ecția] Hurm[uzaki], IV, 2 p. 493. Comp[ară] Schmidt c[ătre] împ[ărat], 16 și 25 oct[ombrie] 1632, în Hurm[uzaki], *Fragmente*, III, p. 92
2. *Anon[imul] rom[ănesc]*, în *Mag[azin] istoric pentru Dacia*, IV, p. 320.
3. Schmidt c[ătre] împ[ărat], 20 august 1643, *Doc[umente]*, col[ecția] Hurm[uzaki], IV, pp. 671-672.

sind din ea 85 de pungi de bani a 500 de lei. Se apucă de îndată la răspundere pe cei trei boieri sus arătați, ca să-și deie samă despre purtarea vistieriei. Este curios că documentul ne spune că boierii invocă ca mijloc de apărare nu faptul că furtul s-ar fi săvârșit de alții, ci numai cât că ei nu-și pot da sămile pe mai mult de trei ani în urmă. Divanul însărcinează pe mai mulți boieri și mazili ca să le ieie sama despre dările adunate și despre cheltuielile făcute, cu banii dați pentru haraci și de cei trimiși la Țarigrad. Ei, nepuțând da samă, au fost adevărați de furi și ar fi trebuit să-și piardă capetele și să plătească din averea lor șase bani drept unul, după legea de atunci, dacă domnul nu s-ar fi milostivit și i-ar fi iertat, osândindu-i numai cât la pierderea slujbelor, cu legătură de mare blăstăm a nu li se mai încuviința asemenea slujbe de nimene, în viitor, „domn fie, mitropolit fie, episcop, orice boier mare va fi, ori străin, ori d-ai țării”¹.

Acest document este cam greu de înțeles. Într-adevăr, boierii învinuiți erau mânăitorii banilor publici; deci, ce nevoie ar fi avut ei, ca niște furi de rând, a sparge lada, spre a lua banii, când puteau să și-i însușească într-un chip mai puțin compromițător. Dară dacă s-ar spune că fuseseră nevoiți să spargă lada spre a fura, fiindcă ea fuseseră pecetluită cu pecetea domnească, ce nevoie mai era a le lua socoteală despre purtarea vistieriei, despre încasări și cheltuieli, când lipsa era vădită ca făcută printr-un furt?

Noi bănuim că documentul ascunde cu totul altă ceva. Matei Basarab avea nevoie de bani mulți spre a-și întreține numeroasa lui armată și spre a întâmpina cheltuielile domniei, și se vede că dregătorii români ce-i avea el însărcinați cu vistieria nu prea duceau trebile după placul domnului. Se găsea pe atunci, pe lângă curtea lui, un grec, *Ghinea Țucalas*, adică Olarul, de origine din Rumelia, unde fuseseră de meserie lăcătar. Strămutându-se, însă, în Muntenia, se așezase în sat la Brătășani pe Olt, în județul Romanați, căsătorindu-se aici. Acesta, încetișor, pre ascuns, ca un

1. Hrisov din 1652, în *Mag[azin] istoric pentru Dacia*, I, pp. 126-130. Adaogă *Anon[imul] rom[ănesc]* în *Mag[azin] istoric pentru Dacia*, IV, p. 365.

Re diavol, cercă pre Matei Vodă, zicându-i: de ți-e voia să faci bani mulți, fă-mă vistier mare și vei cunoaște mult folos. Matei Basarab nu îndrăzne a lua fără nici o pricină dregătoria cea însemnată a vistieriei de la un român și a o da unui grec, spre a nu lovi în partida națională, și de aceea înscenă el acea comedie cu furtul banilor, care am văzut-o că se prezintă într-un chip așa de ciudat în documentul lui Matei Basarab. Aceasta ne explică cum se face de ce trei boieri, chip prinși cu furtișagul banilor, sunt iertați de Matei, dăruindu-le nu numai viața, dar încă și iertându-i de restituirea banilor, o generozitate care ar fi cu totul neînțeleasă în cazul când dâșii ar fi fost într-adevăr vinovați. Matei Basarab, însă, prefăcându-se că s-a[u] prins boierii români cu furtul banilor, putea cu mai mare obraz se deie vistieria unui grec. Iată care ne pare adevărul înțeles al aceluia enigmatic document. Vom vedea cum a răspuns Țucalas așteptărilor domnului și chiar le-a întrecut. Aici trebuia să atingem numai progresul înrâuririi grecești chiar sub domnia, în aparență atât de dispusă în favoarea partidei naționale, a lui Matei Basarab.

Cât despre Vasile Lupu, el însuși trăgându-și originea din părțile grecești, se aruncase îndată după urcarea lui în scaun în brațele compatrioților săi cu mult mai puțină rezervă decât domnul Munteniei, lepădând cu totul masca patriotică cu care se acoperise spre a ajunge la domnie. Vasile Lupu trecea drept albanez în ochii contemporanilor. Patriarhul Dosoftei al Ierusalimului ne spune, însă, în precuvântarea la cartea în contra calvinilor, scrisă de Meletie Serigos și tipărită în București, cu cheltuiala lui Brâncoveanu, în 1680, că Vasile Lupu se trăgea din arnăuțescul sat în Misia, așezat pe Târnovo, fiindu-și începutul neamului său din Macedonia¹. Sub numele de arnăuțescul sat din Misia, pe Târnovo, nu poate fi înțeles decât Arbănași, sat locuit de macedo-români veniți aici din orașul Elbasan (Arbănaș) din Albania². De aceea, adaugă mitropolitul Dosoftei că Lupu își ținea începutul său din Macedonia. Lupu, deci, ar putea fi de obârșie macedo-român, însă bineînțeles grecizat. Tatăl său, numit *Neculai vel aga*, era născut în

1. Reprodușă de *Uricariul*, VII, p. 39.

2. Vezi asupra acestui sat vol. I, p. 576, nota 23.

acel sat și veni împreună cu fiul său Vasile în țările române, oprindu-se pe la anii 1600-1610 întâi în Muntenia, unde, murind, fu îngropat în[tr]-o biserică din Târgoviște. Vasile, ajungând după aceea în Moldova la domnie, în timpul împăcării sale cu Matei Basarab, către anii 1644-1645, zidește în locul acelei biserici o frumoasă mănăstire, pentru poleirea crucilor căreia, numai, cheltuiește 700 de galbeni. În inscripția pusă deasupra ușii, Vasile Lupu spune că în „acest sfânt hram al Învierii Domnului și Mântuitorului nostru Iisus Hristos, mai înainte zidit de Stetea negușitorul, a fost astrucă corpul răposatului părintelui meu, Neculae vel aga”¹.

Deși nu se cunoaște cum a ajuns Vasile Lupu în rândul boierilor moldoveni, se știe că el era vistier încă pe timpul lui Gaspar Gratiani, și că atunci când se puse în fruntea răscoalei pornite contra lui Alexandru Coconul era vornic².

Deși, însă, boierit și stătător de un timp îndelungat în Moldova, Vasile Lupu păstrase caracterul său străin și mai ales limba lui cea de baștină, grecească, o vorbea foarte bine. Astfel, ne spune Paul de Alep, secretarul patriarhului Macarie din Alexandria, că stăpânul său, vizitând pe Vasile Vodă, rămaseră ei *singuri* în[tr]-o cameră aproape de o oră, în care timp beiful arătă patriarhului simțimintele sale de iubire și venerațiune. Patriarhul, neștiind românește, este învederat că convorbirea a trebuit să se urmeze în limba greacă. Aceste întâlniri în patru ochi ale lui Vasile Lupu cu patriarhul se repetară în mai multe rânduri, și Paul de Alep mai adaugă că Vasile Vodă avea o adâncă cunoștință a autorilor vechi³, ceea ce în gura unui om din părțile grecești nu se poate referi decât la autorii eleni. Vasile Lupu era, deci, nu numai cunoscător al limbii grecești, obișnuite pe timpul lui, dar avea și cunoștințe literare în autorii clasici ai Antichității. De aceea îl și găsim corespondând cu persoane din Constantinopol în limba gre-

1. Reprodușă de dl A. Papadopol-Calimah în scrierea sa asupra lui *Ștefan Gheorghe Voievod, domnul Moldovei*, București, 1886, p. 34.

2. Vol. III, p. 504 și 515.

3. *Călătoria arhidiaconului Paul de Alep [prin Moldova și Țara Românească, întovărășind pe Macarie, patriarhul de Antiohia], și Arh[iva] ist[orică a României]*, I, 2, p. 64 și 68.

Recească¹, care scrisori credem că erau scrise de el însuși, întrucât, de altfel, limba diplomației orientale era pe atunci cea italiană, și întrebuințarea celei grecești pare ceva neobișnuit.

Dacă Vasile Lupu putea trece drept boier de țară în ochii nobilimii, poporul de jos îl privea tot ca străin; și în timpul răscoalei pornite de el contra lui Alexandru Vodă, ne spune Miron Costin, că „pe Vasile vornicul *anume că este și el unul din greci*, au zvârlit unul [cu] un os și l-au lovit în cap, din care lovitură au suferit multă vreme Vasile vornicul”².

Mai mult încă decât Matei Basarab, Vasile Lupu se folosi numai de curentul antigrecesc spre a pune mâna pe domnie, întorcându-și, îndată după ce o dobândi, iarăși fața către elementul pentru care, afară de interes, împărtășea chiar firești simpatii. În tot timpul domniei sale și în toate împrejurările îl găsim înconjurat și slujit de greci. Am văzut cele ce spune rezidentul Schmidt despre mulțimea sprijinitorilor săi greci din Constantinopol, despre care ambasadorul adaugă aiurea că „nu ar fi în bune relații cu ei, fiind foarte mândri și făloși”³. Dintre aceștia Lupu avea pe unul, foarte bogat, numit Dumitrache, în dregătoria de Capuchehaia⁴.

Sprijinirea domniei lui Vasile Vodă, mai ales pe grecii din Răsărit, trebuia să aducă după dânsa numaidecât favorarea lor în toate modurile, primirea lor în țară și înaintarea lor în dregătoriile ei; apoi dăruirea fără încetare a mănăstirilor grecești. De aceea Vasile Lupu se întrece în închinarea mănăstirilor moldovenești către acele ale grecilor din Răsărit. Patriarhul grec din Constantinopol, Atanasie Patelarie, fiind mazilit de turci, caută scăpare lângă domnul Moldovei, ca altădată Nifon lângă Radu al IV-lea al Munteniei. Domnul îi dăruiește mănăstirea Sf. Neculai din Galați,

1. Vezi o scrisoare a Lupului adresată în 1645 lui Grillo în Constantinopol, în grecește, *Doc[umente]*, col[ecția] Hurm[uzaki], IV, 2, p. 539.
2. [Miron Costin, în] *Letopiseșe*, I, p. 295.
3. Schmidt către Ferdinand, noemvrie 1643. În *Doc[umente]*, col[ecția] Hurm[uzaki], IV, p. 691.
4. Schmidt către D'Asquier, 9 febr[uarie] 1637 și Dr. Scogardi către Schmidt, 11 decemv[rie] 1644, Hurmuzaki, *Fragmente*, III, p. 103 și 141.

și mai târziu reîncăpând Patelarie în scaun, Vasile Lupu închină acea mănăstire călugărilor din Muntele Sinai¹. Tot Vasile Vodă închină mănăstirea Sf. Gheorghe călugărilor din Muntele Sinai, Barnovski și Sf. Sava, patriarhului de Ierusalim, Sfânta Paraschiva de lângă Sf. Sava (deosebită de Sf. Vineri) Muntelui Sinai; în sfârșit, marea și frumoasa mănăstire Trei Ierarhi, cea zidită de el, călugărilor din Muntele Athos, deoarece aflăm chiar pe urmașul său Gheorghe Ștefan spunând în anul 1656, doi ani după suirea lui în scaun, în locul rămas liber prin fuga lui Vasile Lupu, că dascălii slavoni aduși de Lupu în mănăstirea Trei Ierarhi au fost izgoniți din ea și înlocuiți cu alții din țara grecească, care călugări greci de nici un folos nu ar fi pentru învățătură. Comunitatea Athosului rădică din temelie turnul clopotniței în 1804-1806, pe ruinele aceluia ridicat de Vasile Lupu². Acest domn ajută și pe patriarhia de Constantinopol a-și plăti o parte din datorie, și anume 28.000 de ruble, pentru care patriarhul îi învoiește aducerea moaștelor Sfintei Paraschiva din Constantinopol la Iași, unde domnul le așază în [tr-] Jun sicriu de argint, în mănăstirea Trei Ierarhi, trimițându-i patriarhul „această bună comoară prin trei prea fericiți mitropoliți, chir Ioanichie al Iraclei, chir Partenie al Adrianoplei și chir Teofan Paleonpatron”³.

1. Paul de Alep în *Arh[iva] ist[orică a României]*, I, 2, p. 59. Comp[ară] studiul dlui A. Papadopol-Calimah asupra lui Atanasie Patelarie, în *Convorbiri literare*, XXIII, p. 1015 și XXIV, p. 30, unde d[omnia] sa și îndreaptă spusele neexacte ale lui Paul de Alep. (Vezi mai ales XXIV, p. 39).
2. Melchisedek, *Notiți istorice și arheologice adunate de pe la 48 de mănăstiri și biserici antice din Moldova*, București, 1885, p. 171. Documentul din 1656, în *Uricariul*, III, p. 179. O dovadă directă a închinării Trei Ierarhilor de Vasile Lupu către Muntele Sfânt se află în [tr-] un document nou al patriarhului de Constantinopol, din 1842, *Uricariul*, IX, p. 49, în care patriarhul vorbește despre „sfânta domnească și stavropigescă mănăstire din Iași, Trei-Ierarhi, închinată celor 20 de mănăstiri din Sfântul Munte de fericitul întru pomenire ctitorul ei, Vasile Voievod”.
3. Inscripția amintitoare a aducerii moaștelor, în Melchisedek, *l.c.*, p. 171, și scrisoarea sinodală a arhimandriților și egumenilor din Constantin-